

Bogdan Klepacki, Marcin Wysokiński

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

HURTOWY RYNEK MLEKA W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM

MILK WHOLESAL MARKET IN MAZOWIECKIE PROVINCE

Słowa kluczowe: produkcja mleka, rynek mleka, kwoty mleczne, WPR

Key words: milk production, milk market, milk quotas, CAP

Synopsis. Przedstawiono zmiany jakie nastąpiły w latach 2004-2009 w produkcji mleka w województwie mazowieckim na tle Polski i pozostałych regionów kraju. Pokazano jakie były zależności pomiędzy warunkami przyrodniczo-produkcyjnymi a regionalizacją produkcji. Stwierdzono pogłębianie się różnic między województwami, w tym „przemieszczanie” się produkcji do rejonów o najwyższych jej wartościach. Zauważono także, iż województwo mazowieckie staje się jednym z najważniejszych regionów produkcji mleka w Polsce.

Wstęp

Rynek mleka w Polsce charakteryzuje się silnym zróżnicowaniem regionalnym. Wielkość produkcji, skup mleka, wydajność mleczna krów i koncentracja produkcji to parametry przyjmujące różne wielkości w poszczególnych województwach. Wejście Polski do Unii Europejskiej i procesy dostosowawcze do zmieniającego się rynku pogłębiły jeszcze te różnice. Okazało się, że nie tylko warunki przyrodnicze, poziom rozwoju rolnictwa i struktura agrarna (pomimo silnego związku produkcji mleka z ziemią) decydują o zróżnicowaniu regionalnym na rynku mleka [Seremak-Bulge 2006]. Powstawanie centrów nowoczesnego mleczarstwa, obecność silnych jednostek przetwórczych, rozwój nowoczesnego doradztwa, przedsiębiorczość rolników, predyspozycje do ryzyka, pomoc w procesie restrukturyzacji (ośrodki doradcze) i korzystanie ze środków UE sprawia, że w ostatnich latach produkcja mleka rozwija się nie koniecznie na obszarach dysponujących dobrymi warunkami przyrodniczo-produkcyjnymi. Zachodzące zmiany w branży mleczarskiej przeczą ogólnemu uznanemu schematowi rozwoju rolnictwa, w myśl którego im bardziej na wschód, tym intensywność gospodarowania i wyniki produkcyjne są niższe. Polska wschodnia i centralna (m.in. województwo podlaskie i mazowieckie) to regiony wyróżniające się w produkcji mleka wbrew ogólnemu schematowi rozwoju rolnictwa. Na potrzeby opracowania skupiono się tylko na województwie mazowieckim, jako tym mniej intensywnie podejmowanym w badaniach w aspekcie rynku mleka.

Na potrzeby analizy wykorzystano dane wtórne Głównego Urzędu Statystycznego i Agencji Rynku Rolnego. Badaniem objęto pięć lat kwotowych, począwszy od przystąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej (2004/2005-2008/2009). Dane dotyczące producentów hurtowych w województwie mazowieckim uporządkowano w przedziały dostaw. Do prezentacji wyników użyto tabel i wykresów. Wykorzystano metodę opisową, dokumentacyjną i ekspercką.

Celem badań było rozpoznanie zmian, jakie miały miejsce w hurtowej produkcji mleka w województwie mazowieckim na tle Polski i pozostałych województw w latach 2004-2008.

Wyniki

Województwo mazowieckie jest największym województwem w Polsce – jego powierzchnia wynosi 35 558 km², co stanowi ok. 11,4% powierzchni kraju. Na jego terenie zamieszkuje 5 204 500 osób, co daje mu również pierwsze miejsce w kraju pod względem liczby mieszkańców, którzy stanowią 13,6% populacji Polski. Województwo administracyjnie podzielone jest na 37 powiatów ziemskich i 4 miasta na prawach powiatu. Na terenie województwa znajduje się 325 gmin, w tym: 46 miejskich, 47 miejsko-wiejskich i aż 232 wiejskich.

Tabela 1. Charakterystyka województwa mazowieckiego na tle Polski w 2008 r.

Wyszczególnienie	Powierzchnia [km ²]	Ludność [tys.]	UR [tys. ha]	GO [tys. ha]	Łąki i pastwiska trwałe [tys. ha]	Plony zbóż [dt/ha]
Polska	312 679	38 135,90	16 154,30	12 093,80	3 184,40	32,20
Województwo mazowieckie [Wm]	35 558	5 204,50	2 040,30	1 381,20	507,70	27,60
[Wm]/Polska [%]	11,4	13,6	12,6	11,4	15,9	85,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik Statystyczny... 2009.

Powierzchnia użytków rolnych w województwie mazowieckim wynosi 2,04 mln ha (67,1% powierzchni ogólnej regionu). Stanowi to 12,6% użytków rolnych w Polsce. Na uwagę zasługuje wysoki udział łąk i pastwisk trwałych w użytkach rolnych województwa – ok. 25%, co stanowi 15,9% tych użytków w kraju.

Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej w mazowieckim (59,9 pkt) jest wyraźnie słabsza od średniej krajowej (66,6 pkt) i plasuje region na przedostatnim miejscu, przed województwem podlaskim (55 pkt). Na tak niską pozycję wpływają zarówno bardzo słabe gleby, jak i nienajlepsze warunki wodne oraz agroklimat. Jedyną wartością powyżej średniej krajowej jest rzeźba terenu.

Uzupełniając wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej o udział trwałych użytków zielonych i obszar średniego gospodarstwa otrzymamy wskaźnik przydatności przyrodniczo-produkcyjnej dla chowu bydła mlecznego [Seremak-Bulge 2006]. Województwo mazowieckie pomimo znacznego udziału TUZ (25,7%) i przeciętnego w skali kraju średniego gospodarstwa (7,8 ha), znalazło się w grupie województw o najniższym wskaźniku WPPP (podlaskie – 256 pkt, mazowieckie – 264, łódzkie – 269, małopolskie – 288), znacznie poniżej średniej w Polsce – 303 pkt. Przyczyna tak słabej pozycji tkwi w bardzo niskim wskaźniku jakości przestrzeni produkcyjnej. Pozostałe dwa wskaźniki nie zdołały poprawić wskaźnika WPPP tak, aby można było stwierdzić, że są chociażby przeciętne warunki do chowu bydła mlecznego.

Wbrew wynikom analizy waloryzacji przyrodniczo-produkcyjnych warunków dla chowu bydła mlecznego, województwo mazowieckie jest bardzo istotnym regionem dla krajowego rynku mleka, poprawiającym ciągle wszystkie parametry produkcyjno-ekonomiczne. Mazowieckie jest obecnie naj-

Tabela 2. Waloryzacja przydatności warunków przyrodniczo-produkcyjnych dla produkcji mleka w województwach

Województwo	Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej					Udział TUZ [%]	Obszar średniego gosp. [ha]	Wskaźnik WPPP [pkt]
	jakość gleb	agroklimat	rzeźba terenu	warunki wodne	ogółem JRPP			
Dolnośląskie	56,9	10,0	3,8	3,8	74,9	16,4	12,7	338
Kujawsko-Pomorskie	54,4	9,2	4,0	3,4	71,0	10,2	14,1	326
Lubelskie	55,8	11,0	4,0	3,8	74,1	17,2	5,0	312
Lubuskie	43,6	12,0	4,3	2,7	62,3	55,2	15,2	296
Łódzkie	43,2	12,0	4,4	2,8	61,9	10,3	7,0	269
Małopolskie	53,6	9,3	2,4	4,0	69,3	30,4	3,3	288
Mazowieckie	43,1	9,7	4,1	3,0	59,9	25,7	7,8	264
Opolskie	60,5	13,0	4,1	3,6	81,6	11,2	10,0	357
Podkarpackie	52,7	11,0	3,0	4,0	70,4	32,5	3,9	294
Podlaskie	41,0	7,5	3,7	2,8	55,0	34,7	11,8	256
Pomorskie	50,6	8,5	3,7	3,4	66,2	17,7	15,1	311
Śląskie	46,8	11,0	3,6	2,6	64,2	22,8	4,6	271
Świętokrzyskie	52,2	11,0	3,1	3,5	69,3	21,1	4,9	292
Warmińsko-Mazurskie	51,1	8,1	3,4	3,4	66,0	30,6	21,3	329
Wielkopolskie	46,4	11,0	4,4	2,8	64,8	14,1	13,4	300
Zachodniopomorskie	50,0	9,8	4,0	3,6	67,5	17,2	26,5	350
Polska	49,5	9,9	3,9	3,3	66,6	21,2	8,6	303

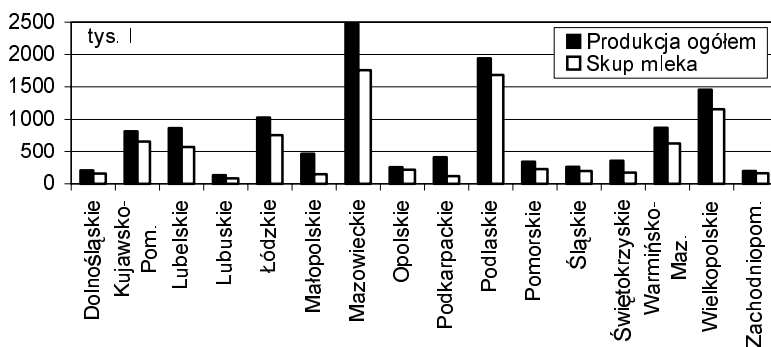
Źródło: opracowanie na podstawie Rocznik Statystyczny...2009.

większym producentem mleka w Polsce z produkcją na poziomie 2 478 900 litrów rocznie, wyprzedzając województwo podlaskie (1 943 00 l), region o najbardziej niekorzystnych warunkach dla chowu bydła mlecznego. Łącznie te dwa województwa produkują blisko 37% mleka krowiego w Polsce. Trzecim co do wielkości producentem jest wielkopolskie (1 459 500), a czwartym – łódzkie (1 029 000 l). Tak więc trzy województwa o najbardziej niekorzystnych warunkach dla chowu bydła mlecznego (podlaskie, mazowieckie i łódzkie) produkują ponad 45% mleka w Polsce. Również w przeliczeniu produkcji na 1 ha użytków rolnych, prowadziły te same województwa: podlaskie (1 723 l/ha UR), mazowieckie (1 159), łódzkie (916). Najmniejszą produkcję na 1 ha UR charakteryzowało się województwo zachodniopomorskie (206 l) – wyższe wskaźniki WPPP.

Województwo mazowieckie w roku 2008 miało również najwyższy udział w skupie (20,3%) i wraz z podlaskim (19,4%) i łódzkim (8,6%) odpowiadało za niemal 50% skupu mleka krowiego w Polsce. Zachodniopomorskie i dolnośląskie mimo najlepszych warunków przyrodniczo-produkcyjnych miały udział w skupie odpowiednio: 1,9 i 1,8%, co dawało niewielkie znaczenie w skali kraju. Podobne zależności mleka w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Najwyższy poziom wskaźnika odnotowano w województwie podlaskim, w którym na 1 ha UR przypadło 1495 litrów skupionego mleka. Województwa mazowieckie (824) i łódzkie (670) zajęły odpowiednio: miejsce drugie i trzecie. Najgorsze wyniki osiągnęło dolnośląskie (162 l) i zachodniopomorskie (168 l). Pod względem pogłowia krów województwo mazowieckie okazało się dominujące, utrzymując ponad 589 000 szt., co stanowiło 21% populacji krów w kraju. W dalszej kolejności znalazło się województwo: podlaskie, wielkopolskie i łódzkie utrzymując odpowiednio: 452 800, 302 600, i 236 600 szt. (razem z mazowieckim województwa te utrzymywały ponad 56% pogłowia w Polsce). Najmniejsze pogłowia w 2008 roku występowało natomiast w: lubuskim – 29 900 szt., zachodniopomorskim – 44 500 i dolnośląskim – 48 500 szt.

Liczba krów na 100 ha UR najwyższą wartość osiągnęła w województwie podlaskim (40,2) i była wyższa od średniej w Polsce (17,4) ponad dwukrotnie. Wskaźnik ten wyższy od średniej krajowej odnotowały także: mazowieckie (27,6), łódzkie (21,1), warmińsko-mazurskie (20,4) i małopolskie (18). Najmniejsza obsada na 100 ha UR w 2008 roku wystąpiła w: zachodniopomorskim (4,6), dolnośląskim (5) i lubuskim (6). Pod względem wydajności mlecznej krów województwa mazowieckie (4355 l) i podlaskie (4322 l) znalazły się w okolicach średniej wydajności w Polsce. Najlepszą mleczność osiągnęły krowy z województwa opolskiego (5179 l), kujawsko-pomorskiego (4764 l), wielkopolskiego (4705 l) i zachodniopomorskiego (4630 l). Przyczyną tych dobrych wyników był prawdopodobnie wysoki udział gospodarstw wielkoobszarowych (powstałych na bazie PGR i spółdzielni produkcyjnych), utrzymujących duże stada, często pod kontrolą zootechniczną, z wykorzystaniem lepszej jakości materiału hodowlanego i nowocześniejszych form bytowania zwierząt (obory wolnostanowiskowe) oraz bardziej intensywnych form żywienia (wozy paszowe i TMR). Udział w produkcji mleka gospodarstw ww. województw jest znaczący i wynosi opolskie – 38%, zachodniopomorskie – 36%, dolnośląskie – 35% i wielkopolskie – 22% [Wysokiński 2010].

Od momentu wejścia do UE województwo mazowieckie, tak jak i inne regiony musi funkcjonować w systemie limitów produkcyjnych. Polska stając się członkiem Wspólnoty jest poddana jej regulacjom, z których najistotniejsze jest kwotowanie, ograniczające administracyjnie prawo do produkcji mleka [Klepacki, Wysokiński 2007]. Nowe warunki oddziałujące na rynek mleka wymusiły wiele zmian, przyspieszyły kilka procesów i odmieniały polską produkcję mleka. W zależności od województwa charakter zmian, ich kierunek i nasilenie były zróżnicowane.

Rysunek 1. Produkcja i skup mleka w Polsce w 2008 roku z podziałem na województwa
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Charakterystyka rynku mleka w Polsce w 2008 roku

Województwo	Produkcja mleka ogółem [tys. l]	Produkcja mleka [l/ha UR]	Udział w skupie [%]	Skup mleka [l/ha UR]	Pogłowie krów [tys. szt.]	Liczba krów na 100 ha UR	Udział w pogłowie [%]	Wydajność od krowy [l/rok]
Dolnośląskie	207 500	215	1,8	162	48,5	5	1,7	4313
Kujawsko-Pomorskie	808 100	730	7,5	590	171,1	15,4	6,1	4764
Lubelskie	859 700	541	6,6	359	213,9	13,8	7,6	4139
Lubuskie	133 800	268	1,0	173	29,9	6,0	1,1	4544
Łódzkie	1 029 000	916	8,6	670	236,6	21,1	8,4	4376
Małopolskie	462 400	640	1,7	207	129,9	18	4,6	3437
Mazowieckie	2 478 900	1159	20,3	824	589,4	27,6	21	4355
Opolskie	255 400	449	2,5	380	49,9	8,8	1,8	5179
Podkarpackie	40 7900	528	1,3	154	103,7	13,4	3,7	4218
Podlaskie	1 943 000	1723	19,4	1495	452,8	40,2	16,1	4322
Pomorskie	340 200	446	2,6	297	77,2	10,1	2,8	4367
Śląskie	262 800	589	2,3	447	63,1	14,2	2,3	4288
Świętokrzyskie	353 800	613	2,0	297	93,3	16,2	3,3	3813
Warmińsko-Mazurskie	862 600	879	7,2	634	200,1	20,4	7,1	4361
Wielkopolskie	1 459 500	806	13,3	638	302,6	16,7	10,8	4705
Zachodniopomorskie	198 800	206	1,9	168	44,5	4,6	1,6	4630
Polska	12 063 400	747	100		2 806,5	17,4	100	4351

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik Statystyczny... 2009.

Rok kwotowy 2004/2005 był pierwszym okresem funkcjonowania limitów produkcyjnych na rynku mleka w Polsce. Wykorzystano posiadane limity w 98%, dostarczając do skupu ok. 8 346,6 kg mleka. Rok następny był jedynym okresem, w którym skupiono więcej surowca niż pozwalały na to unijne limity. Pozostałe analizowane lata charakteryzowały się skupem w ramach kwot, ale zawsze bardzo blisko 100% wykorzystania krajowej kwoty, i w efekcie poniesienia kary za nadprodukcję. W ostatnim analizowanym roku kwotowym dostarczono 1 mld kg więcej aniżeli w pierwszym, uzyskując prawie 12% wzrostu w ciągu 5 lat. Liczba dostawców w analizowanym okresie zmniejszyła się o 38% i wyniosła na dzień 31 marca 2009 r. 191 807 w porównaniu do 311 113 dostawców z 31 marca 2005 r. Zwiększyła się natomiast o ponad 80% średnia wielkość dostaw i w roku kwotowym 2008/2009 wyniosła 48 571 kg.

W układzie wojewódzkim najczęściej mleka do skupu, w całym badanym okresie, dostarczało województwo mazowieckie, podlaskie i wielkopolskie. W pierwszym roku kwotowym mazowieckie dostarczyło 1 713 611 746 kg mleka, mając prawie 70 000 dostawców, ze średnią dostaw 24 542 kg. W ciągu pięciu lat w mazowieckim wielkość dostaw zwiększyła się o 14% przy spadku liczby dostawców o 37% i wzroście średniej dostawy o 82%. Pomimo znacznego zmniejszenia liczby dostawców, mazowieckie przez cały badany okres charakteryzowało się największą ich liczbą. Poza mazowieckim dostawy powyżej 1 mld kg realizowało województwo podlaskie i wielkopolskie. Te dwa regiony wraz z kujawsko-pomorskim odnotowały najwyższy przyrost wielkości dostaw. Odwrotny proces miał miejsce w województwie świętokrzyskim, małopolskim, lubelskim, podkarpackim.

Tabela 4. Wysokość kwoty hurtowej wraz z wykorzystaniem w poszczególnych latach kwotowych

Wyszczególnienie	Wysokość oraz wykorzystanie kwoty mlecznej w latach				
	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Kwota krajowa dostaw [kg]	8 500 000 000	8 725 543 274	9 192 243 429	9 211 606 546	9 403 080 692
Ilość mleka dostarczona do podmiotów skupujących [kg]	8 346 602 807	8 931 767 093	8 967 555 112	8 878 812 386	9 316 352 490
Wykorzystanie kwoty hurtowej [%]	98,19	102,36	97,55	96,38	99,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARR.

Tabela 5. Zestawienie ilości mleka dostarczonego przez dostawców hurtowych do podmiotów skupujących wraz z liczbą dostawców wg stanu na ostatni dzień roku kwotowego w ukladzie wojewódzkim w latach 2004/2005 i 2008/2009

OT ARR	Wysokość dostaw referencyjnych wraz z liczbą dostawców hurtowych											
	2004/2005				2008/2009				Dynamika zmian (2004/2005=100%)			
	wysokość dostaw [kg]	liczba dostawców stan na 31.03.2005	średnia wielkość dostaw hurtowych [kg]	wysokość dostaw [kg]	liczba dostawców stan na 31.03.2009	średnia wielkość dostaw hurtowych [kg]	wysokość dostaw	liczba dostawców	wysokość dostaw	liczba dostawców	średnia wielkość dostaw hurtowych	
Białystok	1 500 606 335	33 006	45 465	1 784 885 720	26 145	68 269	119	79	150			
Bydgoszcz	580 691 309	13 025	44 583	688 213 691	9 037	76 155	118	69	171			
Gdynia	225 087 860	3 666	61 399	241 543 762	2 581	93 585	107	70	152			
Gorzów Wlkp.	91 605 305	1 531	59 834	95 925 551	684	140 242	105	45	234			
Katowice	180 504 493	9 251	19 512	195 640 003	5 676	34 468	108	61	177			
Kielce	186 472 835	17 750	10 506	181 224 184	8 327	21 763	97	47	207			
Kraków	170 061 668	20 070	8 473	162 317 579	9 584	16 936	95	48	200			
Łódź	742 571 168	42 994	17 272	803 266 352	27 852	28 841	108	65	167			
Lublin	614 967 512	44 270	13 891	579 983 935	24 647	23 532	94	56	169			
Olsztyń	649 255 682	12 154	53 419	733 694 722	8 961	81 876	113	74	153			
Opole	205 132 006	3 023	67 857	221 185 750	1 769	125 034	107	56	184			
Poznań	1 057 632 936	16 820	62 879	1 250 304 673	13 037	95 904	118	78	153			
Rzeszów	128 725 552	17 695	7 275	119 093 741	7 225	16 484	93	41	227			
Szczecin	134 248 469	1 787	75 125	140 527 593	892	157 542	105	50	210			
Warszawa	1 713 611 746	69 825	24 542	1 958 718 639	43 853	44 666	114	63	182			
Wrocław	165 427 931	4 246	38 961	159 633 002	1 537	103 860	96	36	267			
Łącznie	8 346 602 807	311 113	26 828	9 316 352 490	191 807	48 571	112	62	181			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARR.

Tabela 6. Zestawienie liczby dostawców hurtowych we wskazanych przedziałach dostaw w województwie mazowieckim w poszczególnych latach kwotowych

OT ARR	<0, 20 000 >		(20 000 , 50 000 >		(50 000 , 100 000 >		(100 000 , 200 000 >		(200 000 , 500 000 >		powyżej 500 000	
	liczba	dostawy [kg]	liczba	dostawy [kg]	liczba	dostawy [kg]	liczba	dostawy [kg]	liczba	dostawy [kg]	liczba	dostawy [kg]
2004/2005	47 313	385 752 265	15 026	480 344 688	6 422	438 597 454	1 988	264 529 864	365	99 015 885	47	52 217 205
Udział [%]	66,50	22,45	21,14	27,95	9	25,49	2,8	15,37	0,5	5,75	0,06	3
2005/2006	39 813	328 991 362	14 514	470 437 597	6 993	480 085 727	2 543	339 544 376	571	154 854 456	67	71 399 847
2006/2007	33 186	268 269 001	13 965	457 632 545	7 188	496 868 085	2 850	382 881 306	689	186 674 959	75	75 723 227
2007/2008	22 305	193 985 982	13 829	455 685 392	7 347	507 689 645	3 082	416 885 325	756	206 049 182	83	81 641 005
2008/2009	15 789	149 014 094	13 720	453 934 094	7 585	525 026 399	3 490	473 083 713	959	261 608 223	100	96 234 209
Udział [%]	37,95	7,6	32,95	23,18	18,2	26,9	8,4	24,15	2,3	13,35	0,2	4,91

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARR.

kim i dolnośląskim. Jeżeli chodzi liczbę dostawców, to poza mazowieckim znaczną ich liczbą na koniec roku 2004/2005 odznaczało się także województwo: lubelskie (44 270), łódzkie (42 994) i podlaskie (33 006). Dostawcy hurtowi z tych czterech regionów stanowili 61% producentów w Polsce, a wynikało to z rozdrobnienia produkcji mleka prowadzonej niemal w 100% w gospodarstwach indywidualnych. W piątym roku kwotowym dostawcy z tych województw stanowili 63% wszystkich dostawców, pomimo iż w każdym z tych regionów nastąpiła redukcja (najwięcej w lubelskim i mazowieckim, odpowiednio o: 44 i 37%). W tym samym czasie w pozostałych województwach również zachodziły podobne procesy. Największy spadek liczby dostawców w ciągu 5 lat kwotowych odnotowano w województwie: dolnośląskim, podkarpackim, lubuskim, świętokrzyskim i małopolskim, odpowiednio o: 64, 59, 55, 53 i 52%. Najmniej dostawców hurtowych zrezygnowało w podlaskim, wielkopolskim i warmińsko-mazurskim, odpowiednio: 21, 22 i 26%. Postępujące procesy koncentracji i zmniejszania się liczby dostawców przy wzroście dostaw w skali kraju doprowadziły do znacznego zwiększenia średnich dostaw przypadających na jednego producenta. Województwo mazowieckie w pierwszym roku kwotowym miało średnią wielkość dostaw hurtowych na poziomie 24 542 kg na 1 producenta, zajmując dziesiątą pozycję w Polsce z wynikiem niższym aniżeli średnia krajowa (26 828 kg). Najwyższe dostawy miały miejsce natomiast w województwach o znacznym udziale gospodarstw wielkoobszarowych: zachodniopomorskim (75 125 kg), opolskim (67 857), wielkopolskim (62 879), pomorskim (61 3990 i lubuskim (59 834). Najniższe średnie dostawy pochodziły z regionów o najbardziej rozdrobnionej strukturze gospodarstw mlecznych, tj.: podkarpackiego (7275), małopolskiego (8473), świętokrzyskiego (10 506). Po 5 latach kwotowych mazowieckie zwiększyło wielkość średniej dostawy o 82%, uzyskując 44 666 kg, co nadal było poniżej średniej dla Polski (48 571). Najwyższe przyrosty średnich dostaw odnotowało: dolnośląskie (167%), lubuskie (134%) i podkarpackie (127%). Najwyższe średnie dostawy w ostatnim badanym roku realizowane były w: zachodniopomorskim (157 542), lubuskim (140 242), opolskim (125 034) i poznańskim (95 904). Warto zauważyć, że najmniejszy wzrost średniej wielkości dostaw hurtowych miał miejsce m.in. w podlaskim (50%) i wielkopolskim (53%), w województwach dostarczających poza mazowieckim najwięcej białego surowca.

Województwo mazowieckie w okresie pięciu lat kwotowania produkcji mleka podlegało zmianom w zakresie liczby dostawców i wielkości średnich dostaw. Warto więc dla uzupełnienia przesłedzić, jak kształtowała się struktura dostaw hurtowych i od jakich producentów te dostawy pochodziły. Dokonując podziału na przedziały dostaw, otrzymujemy informację jakie gospodarstwa dominowały w procesie produkcji hurtowej i jakie zmiany w tym zakresie nastąpiły w badanym okresie.

W roku 2004/2005 w mazowieckim gospodarstwa dostarczające do skupu poniżej 20 000 kg mleka, stanowiły około 67% i odpowiadały za 22,45% wszystkich dostaw. Producenci, którzy dostarczali nie więcej niż 50 000 kg, to prawie 88% wszystkich producentów odpowiedzialnych za 50% mleka

skupionego w mazowieckim. Pozostałe 50% mleka pochodziło od 12% gospodarstw sprzedających do przemysłu 50 000 kg i więcej w ciągu roku kwotowego. Producentów największych – o sprzedaży przekraczającej 200 000 kg, było zaledwie 0,5%, jednakże dostarczyli około 9% mleka w pierwszym roku kwotowym. Gospodarstw mogących poszczycić się sprzedażą powyżej 0,5 mln kg było zaledwie 47. Po pięciu latach, w roku kwotowym 2008/2009 sytuacja wyglądała już całkiem inaczej. Uwidoczniły się wyraźne procesy koncentracji produkcji, przeniesienia produkcji hurtowej do większych gospodarstw. Udział dostawców najmniejszych (poniżej 20 000 kg) zmniejszył się prawie o połowę i wyniósł 37,95%, odpowiadając za zaledwie 7,6% (spadek o 15%) dostaw w województwie. Biorąc pod uwagę przedział od 0 do 50 000 kg, zauważamy, iż udział takich dostawców zmalał do około 70%, a dostawy od tych producentów stanowiły 31% (spadek o 19%). Producenci w przedziale dostaw powyżej 50 000 kg dostarczyli około 70% mleka (wzrost o 20%), stanowiąc około 30% dostawców. Gospodarstwa największe (powyżej 200 000 kg dostaw) podwoiły swój udział w skupie do ponad 18%, przy zaledwie 2,5% udziale w liczbie wszystkich dostawców.

Warto zwrócić uwagę na intensywny przyrost gospodarstw w przedziale dostaw od 100 do 200 tys. kg, w których liczba w ciągu 5 lat podwoiła się, a udział w dostawach wzrósł z 15 do 24%. W ostatnim roku kwotowym, w województwie mazowieckim producentów oddających do skupu powyżej 0,5 mln kg rocznie było 100 (wzrost o około 100%) i mieli oni prawie 5% udział w skupie.

Wnioski

1. Następuje pogłębienie różnic pomiędzy regionami produkcji mleka w Polsce, przez przemieszczanie się produkcji do kilku najsilniejszych województw (podlaskie i mazowieckie) i jednoczesną utratę znaczenia Południowej Polski.
2. Województwo mazowieckie wraz z ościennymi (podlaskie i łódzkie), mimo nienajlepszych warunków przyrodniczych, staje się głównym centrum produkcji mleka w kraju; następują przemiany organizacyjne i technologiczne oraz koncentracja produkcji.
3. Produkcja mleka w województwie mazowieckim oparta jest na gospodarstwach indywidualnych, co powoduje, że produkcja surowca i skup jest rozdrobniony – o dostawach poniżej średniej krajowej; w odróżnieniu od województw zachodnich (wysoki udział gospodarstw wielkoobszarowych) również wydajność krów jest niska.

Literatura

- Klepacki B., Wysokiński M. 2007: Ceny kwot mlecznych w Polsce w roku 2006-2007 a regionalizacja ich obrotu. *Więć Jutra*, nr 111, s. 34-35.
- Mazowiecka Izba Rolnicza. 2009: ARR (2010), GUS (2010).
Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2008. 2009: GUS, Warszawa.
- Seremak-Bulge J. 2006: Regionalne zróżnicowanie mleczarstwa. Komunikaty Raporty Ekspertyzy IERiGŻ-PIB, Warszawa, nr 520, s. 6-9.
- Wysokiński M. 2010: Zróżnicowanie cen mleka w Polsce w ujęciu regionalnym. IV Ogólnopolska Konferencja Doktorantów, Kraków.

Summary

The study presents changes in milk production in the mazowieckie province compare to Poland and another region of Poland in researched years 2004-2009. The aim of the paper is to observe connection between natural condition of milk production and indicators of this production.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Bogdan Klepacki, mgr Marcin Wysokiński
Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 593 40 10
e-mail: bogdan_klepacki@sggw.pl
e-mail: marcinwysokinski@wp.pl